

УДК 373.5.091:91-048.24

DOI 10.31494/2412-9208-2020-1-3-143-151

GENERAL ASPECTS OF THE STUDENTS TRAINING FOR GEOGRAPHICAL OLYMPIADS

ЗАГАЛЬНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ УЧНІВ ДО ГЕОГРАФІЧНИХ ОЛІМПІАД

Ganna GAVRUSHENKO,

PhD in Economics, Senior Lecturer

super_superanna@ukr.net

<http://orcid.org/0000-0003-1411-5119>

Luhansk Taras Shevchenko National University

Ганна ГАВРЮШЕНКО,

кандидат економічних наук,
старший викладач

Луганський національний
університет імені Тараса
Шевченка

✉ Ukraine, 1 Gogol Square, the City
of Starobilsk, Luhansk Region,
92703

✉ Україна, пл. Гоголя, 1,
м. Старобільськ, 92703

Original manuscript received: October 12, 2020

Revised manuscript accepted: December 09, 2020

ABSTRACT

The article focuses on the fact that subject Olympiads occupy take special place in work system to enhance the creative development of students.

It is noted that the geography Olympiads make it possible to check not only geographical knowledge and skills, but also the logical thinking of students, their general erudition, creative potential, and their ability to analyze any modern problem containing geographical aspects, which contribute to the formation of a scientific worldview among students.

It is emphasized that the Olympiad tests should be interesting.

At the same time, their content should be based both on classical scientific concepts and take into account the latest achievements of geographical science.

In the article it is proved that the principles of developmental and educational learning, individualization and differentiation of learning, activity and independence of learning should be laid down in the basis of the students training for geographical Olympiads.

It has been noted that the main strategies for training participants in geographical competitions should be: acceleration (advancing), deepening, enrichment and problematization of training.

Geographical erudition; theoretical training; knowledge of geographic nomenclature; understanding of basic geographic patterns; the ability to explain geographical phenomena and simulate geographical processes, as well as put theoretical knowledge into practice; field skills (orientation on the ground, mapping of the territory, etc.) are the main components of successful training for participants in geographical Olympiads, are established.

The main types of tests that occur at the International Geographical Olympiad, geographical Olympiads of regional and all-Ukrainian levels are systematized.

It is noted that the tests of the International Geographical Olympiad use photo,

143

video and audio fragments, a large number of maps, as well as illustrations: images of landscapes and geographical objects, people and monuments of architecture, etc., due to which information with higher coefficient of perception is given.

It has been determined that the practical tasks of international geographic Olympiads (unlike domestic ones) are organized in the form of real field research on the ground.

Key words: *geographical Olympiads, teaching principles, learning strategies, tests, theoretical problems, practical tasks, model of support students in the Olympiad movement in geography.*

Вступ. У системі роботи з підвищення креативного розвитку учнів особливе місце займають олімпіади. Підготовка учнів до участі в олімпіадах (у тому числі географічних) здійснюється як на уроках, так і в позаурочний час. Як справедливо зазначає Т. Горенко, учитель географії Ладизинської загальноосвітньої школи I-III ступенів Уманської районної ради, «...олімпіади дозволяють перевірити не тільки географічні знання і уміння, але й логічне мислення учнів, їхню загальну ерудицію, творчий потенціал, здатність аналізувати будь-яку сучасну проблему, що містить географічні аспекти» (Горенко, 2016: 12). Крім того, олімпіади сприяють формуванню в учнів наукового світогляду. Завдання вчителів та організаторів географічних олімпіад – зацікавити учнів, щоб вони виявили бажання взяти в них участь.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що проблемі підготовки учнів до географічних олімпіад приділяється увага таких вітчизняних науковців, як О. Топузов, Я. Олійник, О. Слюсар, Т. Уманська, О. Жемеров, Л. Булава, С. Коберник, Т. Назаренко, Н. Павлюк, К. Шуліка, З. Філончук, К. Дмитренко, М. Зінкевич, Л. Куляба, І. Рошко. Цій темі присвячено праці російських учених О. Наумова, Д. Соколової, С. Ільїнського, О. Кліманової, П. Кирилова, В. Ніколіної, Н. Винокурової, Г. Камерилової.

Аналіз вивчення існуючих методик організації олімпіад з географії дозволяє зробити висновок про те, що механізм його приблизно однаковий на всіх рівнях: завдання для олімпіад складаються з урахуванням методичних вимог і спрямовані на розвиток здібностей учнів. У той же час не представлена система супроводу учнів, які беруть участь у географічних олімпіадах. Отже, виникає нагальна необхідність у розробці універсальної методичної системи, яка допомогла би вчителям готувати учнів до різних турів олімпіад з географії. Ця система повинна містити елементи розвитку учнів, спрямовувати їх на формування креативного, більш досконалого мислення.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження:

- вивчити особливості підготовки українських учнів до олімпіад з географії;
- запропонувати заходи, спрямовані на підвищення результативності виступів українських учнів на географічних олімпіадах усіх рівнів.

Результати дослідження. В Україні географічні олімпіади

проводяться на шкільному, районному, обласному, Всеукраїнському рівнях. Із нормативною базою щодо організації та проведення олімпіад у нашій країні можна ознайомитися на сайті Інституту модернізації змісту освіти (режим доступу: <https://imzo.gov.ua/zahodi/olimpiadi-turniri-konkursi-dlya-uchniv-znz/>).

Основним нормативним документом, що визначає порядок організації та проведення Всеукраїнських інтелектуальних та професійних змагань, їх організаційне, методичне і фінансове забезпечення, порядок участі в змаганнях і визначення переможців, є Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 22.09.2011 № 1099 «Про затвердження Положення про Всеукраїнські учнівські олімпіади, турніри, конкурси з навчальних предметів, конкурсів-захисту науково-дослідницьких робіт, олімпіади зі спеціальних дисциплін та конкурси фахової майстерності».

Основні вимоги до рівня знань, умінь та навичок учнів, які беруть участь у географічних олімпіадах, зводяться до такого (рис. 1):

Рис. 1. Основні вимоги до рівня знань, умінь та навичок учнів, які беруть участь у географічних олімпіадах (складено автором)

Переможці Всеукраїнської географічної олімпіади беруть участь у високоавторитетному інтелектуальному змаганні – Міжнародній олімпіаді з географії.

Аналіз літературних джерел дозволяє синтезувати принципи, які мають бути покладені в основу підготовки учнів до географічних олімпіад та які, відповідно, слід використовувати вчителям географії (рис. 2).

Рис. 2. Принципи навчання учасників географічних олімпіад (складено автором)

Як видно із рис. 2, це такі принципи, як:

- принцип розвивального і виховного навчання (сприяє не лише засвоєнню географічних знань, умінь і навичок, але й пізнавальному розвитку та вихованню особистісних якостей учнів);
- принцип індивідуалізації та диференціації навчання (передбачає якомога повніше врахування індивідуальних можливостей учнів);
- принцип активності та самостійності навчання (передбачає активний самостійний пошук учнями географічної інформації, розвиток їх самостійної творчої діяльності на уроці та вдома, формування вмій пошукової та дослідницької діяльності, навчання).

Вважаємо, що при підготовці учнів до географічних олімпіад доцільно застосовувати чотири основні підходи (стратегії) навчання. Це **прискорення (випередження), поглиблення, збагачення та проблематизація навчання** (рис. 3).

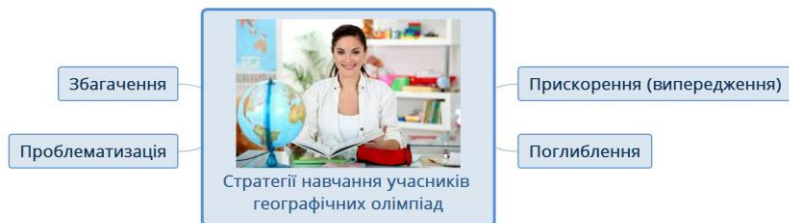

Рис. 3. Головні стратегії навчання учасників географічних олімпіад (складено автором)

Застосування цих стратегій навчання на уроках географії має певні особливості. Так, прискорення (випередження) навчання передбачає більш швидкий темп вивчення географічного матеріалу, самостійне виконання завдань, відвідування учнями – учасниками олімпіад уроків географії в старших класах.

Поглиблення навчання – це організація профільних курсів та/або курсів за вибором: «Геологія», «Геофізика», «Геохімія», «Біогеографія»,

«Геоінформатика», «Космічне землезнавство», «Соціальна географія», «Геополітика» тощо, а також поглиблене вивчення близьких до географії предметів: економіки, фізики, біології.

Збагачення навчання передбачає вихід за рамки вивчення традиційних тем, установлення зв'язків із іншими темами, а також навчання учнів різноманітним засобам і прийомам роботи (дослідницькі проєкти, робота із метеорологічними та геодезичними приладами тощо).

Проблематизація навчання – це використання завдань та питань, що містять інформаційно-пізнавальну суперечність (наприклад: «Чому у вологих екваторіальних лісах ґрунти неродючі, незважаючи на наявність буйної рослинності й значної кількості рослинного опадущого?»), а також наведення оригінальних пояснень фізико- та суспільно-географічних процесів і явищ.

Аналіз досвіду проведення Всеукраїнської та Міжнародної олімпіад з географії дозволяє нам назвати основні складники успішної підготовки учасників цих олімпіад. Це: географічна ерудиція; теоретична підготовка; знання географічної номенклатури; розуміння основних географічних закономірностей (основ загального землезнавства, геології та геоморфології, кліматології і метеорології, географії населення і господарства, і т. ін); уміння пояснювати географічні явища та моделювати географічні процеси, а також застосовувати теоретичні знання на практиці; польові навички (орієнтування на місцевості, маршрутні спостереження, картографування території).

Ознайомитися із завданнями Міжнародної географічної олімпіади (IGeo) за минулі роки можна за посиланням: <http://www.geoolympiad.org/fass/geoolympiad/previous.shtml>), де представлено завдання до міжнародних олімпіад з 1996 по 2019 р. IGeo складається із трьох частин: письмовий тест, мультимедійний тест і значна практична робота (польові дослідження), що вимагає спостереження, та призводить до картографічного подання і географічного аналізу матеріалу. Офіційною мовою олімпіади є англійська, але для учнів, які здобували географічні знання не в англійській мові, є додаткові часові переваги і можливість використовувати паперові засоби перекладу. Отже, очевидно, що однією із ключових компетентностей українських учнів для успішного виступу на Міжнародних географічних олімпіадах має бути спілкування іноземною (перш за все, англійською) мовою.

Виходячи зі специфіки жанру, олімпіадні завдання повинні бути цікавими. Разом з тим, їх зміст має ґрунтуватися як на класичних наукових концепціях, так і враховувати новітні досягнення географічної науки. Як показує вітчизняний і зарубіжний досвід проведення географічних олімпіад, до олімпіадних завдань включається велика кількість карт, а також ілюстрацій: схем, фотографій, зображень ландшафтів і географічних об'єктів, людей і пам'яток архітектури. Широки можливості для використання такого ілюстративного матеріалу

відкривають різні довідкові матеріали, розміщені в мережі Інтернет, програма «Google Earth» і т. ін.

Аналіз змісту та суті олімпіадних завдань з географії дозволяє дійти висновку, що **підхід до олімпіади як до перевірки енциклопедичності учнів на теперішній час є застарілим**. Сучасний підхід полягає в тому, що завдання олімпіад максимально пов'язані із життям, з якимись проблемами, сюжетами з життя – екологічними, політичними, економічними. Такий підхід викликає зацікавленість учасників олімпіад та є наочним доказом того, як можна застосовувати здобуті географічні знання в процесі життєдіяльності.

Тестові завдання є одним із обов'язкових складників кожного етапу географічних олімпіад. Цілком зрозуміло, що обсяг статті не дозволяє навести приклади всіх типів тестових питань географічних олімпіад. Але їх можна класифікувати таким чином (рис. 4):

Рис. 4. Класифікація тестових завдань географічних олімпіад (складено автором)

Слід зазначити, що тестові завдання на олімпіадах усіх рівнів, як правило, намагаються конструювати так, щоб вони дозволили виявити не лише фактичний рівень знань, але й загальний інтелект учасників олімпіад. Так, наприклад, на Міжнародній олімпіаді з географії (далі – іGeo) тест складається із 40 питань. На відповідь на одне питання відводиться від 1 до 2 хв. У кожному тестовому питанні є карти та / або цифрові фотографії, навіть короткий відеокліп або аудіофрагмент (через це тест називається мультимедійним (англ. – «Multimedia Test») і 4 варіанти відповіді. За рахунок використання у тестах фото-, відео- та аудіофрагментів подається інформація із вищим коефіцієнтом сприйняття.

Тематика питань іGeo є збалансованою між фізичною та суспільною географією. Слід ще раз підкреслити, що тест іGeo не має на меті оцінити здатності конкурсантів відтворювати географічні факти чи енциклопедичні знання (часто так трапляється у вітчизняних змаганнях з географії), а акцентує увагу на перевірці власних навичок у географічному аналізі (Коваль, 2016: 21).

Крім тестових питань, обов'язковим складником кожного етапу географічних олімпіад є теоретичні завдання.

Підготовка учнів до участі в географічній олімпіаді, особливо, до

вищих її етапів, повинна мати не лише теоретичний, але й практичний складник. Уміння застосувати теоретичні знання в конкретних обставинах на певній території вкрай важливі, оскільки географія в сучасному світі стає все більш практично орієнтованою галуззю наукового знання. Разом з тим слід зазначити, що практичні завдання вітчизняних географічних олімпіад в основному передбачають аналіз карт (топографічної, фізичної, економічної), таблиць, графіків, діаграм, проведення математичних розрахунків тощо. Натомість на міжнародних географічних олімпіадах використовуються нетипові для українських учнівських олімпіад з географії підходи для виявлення рівнів географічної навченості учнів. Практичні завдання міжнародних олімпіад представлені у вигляді просторової задачі, яка розташована поруч із територією проведення олімпіади. Це є інновацією в порівнянні з практичними завданнями вітчизняних географічних олімпіад.

З метою підвищення результативності виступів українських учнів на міжнародних географічних змаганнях практичні завдання вітчизняних олімпіад також слід організувати у вигляді реальних польових досліджень на місцевості. Для підготовки учнів до успішного виконання таких польових (експериментальних) завдань доцільно залучати викладачів географічних факультетів вищих навчальних закладів.

Вчителю разом з учнями, які готуються взяти участь у географічній олімпіаді, для успішного виконання завдань доцільно використовувати такі основні ресурси, як:

- офіційний сайт Міжнародної олімпіади з географії (режим доступу: <http://www.geoolympiad.org/fass/geoolympiad/previous.shtml>);

- журнал «Географія та економіка в рідній школі», який щороку публікує завдання IV етапу Всеукраїнської учнівської олімпіади з географії; надає інформацію про результати учнівських олімпіад з географії як всеукраїнського, так і міжнародного рівнів;

- журнал «Географія», що видається Харківською видавничою групою «Основа»;

- сайт «Всеосвіта» (режим доступу: <https://vseosvita.ua/olympiad/s10/olymp>). Представлені тут географічні олімпіади завжди актуальні та якісні. Вони складаються з інноваційних тестових завдань, спрямованих на підвищення в учнів інтересу та мотивації до навчання, і дозволяють чітко визначити рівень набутих знань. Олімпіади зручно проходити будь-де і будь-коли: вдома, у класі, зранку, ввечері та навіть під час канікул (чи карантину, що дуже актуально в теперішній час). Кожен учень матиме змогу переглянути свої відповіді, дізнатися, які з них були неправильними та ознайомитися із детальним поясненням до них. Учитель має доступ до відповідей всіх своїх учнів;

- центр дистанційної освіти «Ейдос» (режим доступу: <http://eidos.ru/olymp/index.htm>), де можна взяти участь в евристичних олімпіадах з основних шкільних предметів, у тому числі й олімпіадах з географії.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, аналіз змісту та суті олімпіадних завдань з географії всіх рівнів дозволяє дійти висновку, що підготовка учнів до участі в географічній олімпіаді, особливо, до вищих її етапів, повинна мати ґрунтовну не лише теоретичний, але й практичний складник. Уміння застосувати теоретичні знання в конкретних обставинах украй важливі, оскільки географія в сучасному світі стає все більш практично орієнтованою галуззю наукового знання, необхідною для вирішення багатьох актуальних проблем і повсякденних завдань. Крім того, географія є «польовою» наукою, тому учасники олімпіад слід готуватися до роботи на місцевості. Оскільки географія вивчає всі можливі явища і факти «від геології до ідеології» (за М. М. Баранському), учасники олімпіад мають також володіти широкою географічною ерудицією.

Література

Горенко Т. В. Відбір та підготовка обдарованих дітей до участі в олімпіадах з географії / Т. В. Горенко // Як підготувати учнів до участі в олімпіадах та турнірах: Методичний посібник. – Черкаси: Видавництво ЧОІПОПП ЧОР, 2016. – 72 с.

Жемеров О. О. Завдання для олімпіад, конкурсів, змагань. Географія. 6-11 класи / О. О. Жемеров. – Х. : ВГ «Основа», 2020. – 192 с.

Ильинский С. В. Олимпиады школьников по географии: сущность, содержание, разнообразие / С. В. Ильинский. // Вестник Вятского государственного университета. – 2011. – С. 80-84.

Клімюк І. Б. Інноваційні форми роботи з учнями на уроках географії та в позаурочний час / І. Б. Клімюк // Географія та основи економіки в школі. – 2009. – № 3. – С. 8-9.

Коваль В. І. IGEO (THE INTERNATIONAL GEOGRAPHY OLYMPIAD) як відображення сучасних тенденцій розвитку географічної освіти / В. І. Коваль // Як підготувати учнів до участі в олімпіадах та турнірах: Методичний посібник. – Черкаси: Видавництво ЧОІПОПП ЧОР, 2016. – 72 с.

Наумов А. С. Как готовится к олимпиаде по географии: по материалам олимпиад National Geographic и Всероссийской олимпиады / А. С. Наумов, С. Ф. Кунха. М.: АСТ: Астрель, 2008. – 223 с.

References

Gorenko T. V. (2016). Selection and preparation of gifted children for participation in geography competitions. Cherkasy: CHOIPOP CHOR: 72 [in Ukrainian].

Zhemerov O. O. (2020). Tasks for Olympiads, competitions, contests. Geography. Grades 6-11. H.: VG «Osнова»: 192 [in Ukrainian].

Ilyinsky S. V. (2011). Olympiads of schoolchildren in geography: essence, content, diversity. Bulletin of Vyatka State University: 80-84 [in Russian].

Klimyuk I. B. Innovative forms of work with students in geography lessons and in extracurricular activities. Geography and basics of economics at school. 2009. 3: 8-9 [in Ukrainian].

Koval V. I. (2016) IGEO (THE INTERNATIONAL GEOGRAPHY OLYMPIAD) as a reflection of current trends in the development of geographical education. Cherkasy: CHOIPOP CHOR; 72] [in Ukrainian].

Naumov A. S. How to prepare for the Olympiad in geography: based on the

materials of the National Geographic Olympiads and the All-Russian Olympiad (2008).
M.: ACT: Astrel: 223 [in Russian].

АНОТАЦІЯ

У статті акцентовано увагу на тому, що в системі роботи з підвищення креативного розвитку учнів особливе місце займають предметні олімпіади.

Зазначено, що олімпіади з географії дозволяють перевірити не тільки географічні знання і уміння, але й логічне мислення учнів, їхню загальну ерудицію, творчий потенціал, здатність аналізувати будь-яку сучасну проблему, що містить географічні аспекти, сприяють формуванню в учнів наукового світогляду. Підкреслено, що олімпіадні завдання мають бути цікавими. Разом з тим, їх зміст має ґрунтуватися як на класичних наукових концепціях, так і враховувати новітні досягнення географічної науки.

Показано, що в основу підготовки учнів до географічних олімпіад мають бути покладені принципи розвивального і виховного навчання, індивідуалізації та диференціації навчання, активності та самостійності навчання.

Зазначено, що головними стратегіями навчання учасників географічних олімпіад мають бути прискорення (випередження), поглиблення, збагачення та проблематизація навчання.

З'ясовано, що основними складниками успішної підготовки учасників географічних олімпіад є: географічна ерудиція; теоретична підготовка; знання географічної номенклатури; розуміння основних географічних закономірностей; уміння пояснювати географічні явища та моделювати географічні процеси, а також застосовувати теоретичні знання на практиці; польові навички (орієнтування на місцевості, картографування території тощо).

Систематизовано основні типи тестових завдань, які зустрічаються на Міжнародній географічній олімпіаді та географічних олімпіадах обласного й Всеукраїнського рівнів. Зазначено, що в тестових завданнях Міжнародної географічної олімпіади використовуються фото-, відео- та аудіофрагменти, велика кількість карт, а також ілюстрацій: зображень ландшафтів і географічних об'єктів, людей і пам'яток архітектури тощо, завдяки чому подається інформація із вищим коефіцієнтом сприйняття.

Виявлено, що практичні завдання міжнародних географічних олімпіад (на відміну від вітчизняних) організовано у вигляді реальних польових досліджень на місцевості.

Ключові слова: географічні олімпіади, принципи навчання, стратегії навчання, тестові завдання, теоретичні завдання, практичні завдання.